

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה היינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

סדר הסיבוב בהגבחה ספר התורה

תשובה ממורינו הרב שליט"א:

כיון הסיבוב הנכון בהגבחה, וכוונת המשנ"ב שכתב 'שהוא עומד במזרח התיבה'

מה שהעיר מעלתו בדברי המשנה ברורה (סימן קלד ס"ק ט) בענין הגבחה ספר תורה, שהביא המשנה ברורה מה שכתבו האחרונים, 'כשמראה הס"ת לעם והוא עומד במזרח התיבה יקיף ממזרח לדרום כמ"ש בסימן קכ"ח לענין כהנים' ע"ש. ולכאורה אינה מובנת הכוונה שהוא עומד במזרח התיבה, שהרי המגביה עומד במערב התיבה.

וליישב זאת הראני מה שכתב על זה בפסקי תשובות (שם ס"ק ה) שבתחילה היו מגביהים את הס"ת כשהכתב אינו כלפי פני המגביה אלא רק כלפי העם, וכדרך שהוא בספרי תורה של הספרדים, או כמו שנהגו חלק מבני אשכנז בשמחת תורה להגביה את הס"ת כשהאותיות כלפי העם (ומקורם בשר"ת מהרי"ק סימן נד). ולפי זה יש ליישב כוונת האחרונים שהביא המשנה ברורה שכתבו: 'כשמראה הס"ת לעם והוא עומד במזרח התיבה יקיף ממזרח לדרום', שאין הכוונה שהמגביה עומד במזרח של התיבה, אלא שהאותיות הם לעבר מזרח התיבה.

ובאמת שעל השינוי במנהג אשכנז, כבר העיר בב"ח (סימן קלד), שדייק במה

שנאמר (הגהות מרדכי סוף הלכות קטנות) כי 'מהר"מ כשהיה מגביה הס"ת היה מראה הכתיבה לעם, והכי איתא במסכת סופרים', שאחורי הכתב צריך שיהא נגד פניו, ודלא כמנהג שלנו, דאם לא כן מאי רבותיה דמהר"מ... ועכשיו נהגו לפני הכתב כנגד המגביה, כי אז אין צריך להפך הס"ת בשעת הגלילה, וסבירא להו דבכך נמי שפיר מראה פני כתיבתו לכל ואין לשנות'. וסיים שכבר האריך בזה מהרי"ק (שו"ש נד ק 1 ומז). ולפי מנהגנו להגביה כשהכתב הוא לעבר פני המגביה שבצד מערב, דברי המשנה ברורה אינם מתיישבים לומר שמה שכתב 'והוא עומד בצד מזרח התיבה' דהיינו לפני הכתב לצד מזרח התיבה.

גם עיקר יישובו אינו עולה כלל בלשון המשנ"ב: 'הוא עומד במזרח התיבה', דמשמע שמחזיק הספר תורה הוא שעומד במזרח התיבה, ולא לפני הכתב אל צד מזרח התיבה, ועוד למה לציין שהכתב לצד מזרח התיבה, ודי במה שיאמרו שהכתב לצד מזרח או לצד ארון הקודש ומה ענין התיבה לכאן, ומכל זה נראה שיש לפרש כפשוטו שמחזיק הספר תורה עומד בצד מזרח התיבה, אך דבר זה אינו מובן כלל לפי מנהגינו.

והנה מקור ולשון דברי המשנה ברורה, נמצא בבאר היטב (ס"ק ד) שהביא את לשון הפרי חדש (שם) שכתב וזה לשונו: כשמוציאים ס"ת מההיכל להוליכו לתיבה וההיכל במזרח והתיבה למערב כשמחזיר פניו לתיבה להוליכו יוליכו דרך צפון

המשך בעמ' ב'

הלכה למעשה

משולחן מורינו הרב שליט"א

נטילת ידיים על כסיסת ציפורניים

מי שהתרגל לכסוס ציפורניים ולפעמים נתלשת לו הציפורן; האם בכל פעם שנתלשת חתיכת ציפורן עליו לקום וליטול ידיו, וכדין מי שגזר ציפורניים:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

אין הבדל בין ציפורן אחת להרבה ציפורניים לענין חיוב נטילת ידיים משום רוח רעה השורה על הידיים.¹ ויש המלמדים זכות על אלו שאינם נזהרים בנטילת ידיים כשנתלשה ציפורן אחת, מפני שאין כוונתם לשם קציצת ציפורניים אלא עושים כן עקב עצבנות.²

קריאת ספרי פסיכולוגיה בשבת

אני חובב קריאת ספרי פסיכולוגיה וספרים

העוסקים בנפש האדם (כמובן מדובר בספרים כשרים), האם מותרת הקריאה בספרים כאלו בשבת קודש: תשובת מורינו הרב שליט"א:

אם עוסק לפרנסתו במקצוע הטיפול, ומטרתו בקריאה כדי להשתלם ולהתקדם, אסור לו לקרא בספרים אלו בשבת. אולם אם קריאתו אינה אלא כתחביב בעלמא, מעיקר הדין אין איסור, אמנם ירא שמים יש לו להימנע לגמרי מקריאה בדברי חול בשבת ויו"ט, וכפי שכתבו האחרונים (משנ"ב סי' טז סקס"ה) שלא ניתנו שבתות וימים טובים לישראל אלא לעסוק בהם בדברי תורה.

ספק אם עברו שש שעות מאכילת בשר

אדם שהוזמן לסעודה חלבית, והוא אינו זוכר בדיוק מתי אכל את הארוחה בשרית ומסופק אם כבר עברו מאז שש שעות; האם הוא יכול לאכול חלבי:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

מעיקר הדין מאחר שזה ספק דרבנן ומחלוקת הפוסקים, לכן ניתן להקל,³ ויבדוק את השיניים לראות שאין בהם שאריות בשר,⁵ אולם ירא שמיים יחמיר על עצמו. אך נראה כי בבשר עוף שכל שורש איסור אכילתו עם חלב הוא מדרבנן, יכול להקל.

ברכות רעם וברק לפני נטילת ידיים שחרית

התעורר משנתו מקולות רעמים עזים והוא טרם נטל את ידיו, או שראה ברק; האם יכול לברך את הברכות לפני נטילת ידיים: תשובת מורינו הרב שליט"א:

את ברכות הברקים והרעמים צריך לברך בשיעור 'תוך כדי דיבור' (3 - 2 שניות) מראיתם ושמיעתם (משנ"ב סימן רכו סק"ב), ומעיקר הדין אם יודע שידיו נקיות שלא נגע במקומות המכוסים, יכול לברך גם קודם נטילת ידיים, אמנם על פי הזהרה הק', אין לברך מצד 'רוח רעה' השורה על הידיים גם כאשר הן נקיות מטינוף.⁶

המשך בעמ' הבא

1 מושך טעם זמן ארוך, אך בזה הוא מסופק, עכ"פ לפי טעם הרמב"ם הרי הוא יכול לבדוק שלא נשאר בשר בין השיניים.
2 בשו"ע (סי' ד סכ"ב) מבואר שמעיקר הדין במקום שחייב בנטילת ידיים משום רוח רעה אין איסור לברך ולהתפלל, לכן כאן כדי שלא יפסיד את הברכה יכול לברך כיון שכן הוא מעיקר הדין.
3 כן כתב בכף החיים (שם סק"ה), ובשו"ת יביע אומר כתב (ח"ד סי' ד), שאין נכון להחמיר כאן כדברי הזהרה מאחר שיפסיד הברכה, ולדברי הראשונים והפוסקים לא חוששים בזה לרוח רעה ואין לנו אלא דבריהם. (א"ח נוהג בכל דבריו כמנהגי הקבלה. ובפסק"ת כתב שאפשר אם משער שישמע עוד קול רעם אחר ח"כ. נכון להחמיר.)

שייך דשיל"מ, שהספק הוא על הזמן והרי הוא יכול לאכול גבינה גם עתה וגם לאחר ששה שעות ונשאר בצ"ע על דברי היד יהודה, והביא כן גם בשם ספר דלתי תשובה (שם סק"ב) שהעלה להקל בזה גם מטעם ספק ספיקא, שמה העיקר כדעת הפוסקים שא"צ להמתין 6 שעות, ואף אם נאמר שצריך, שמה כבר עברו 6 שעות, וכן ציין לספר דברי שאול ויוסף דעת שמצד ג"כ להקל. ובמעדני השולחן (סק"ג) כתב שלכתחילה נכון להחמיר אם לא במקום הצורך או עונג שבת.
4 שהרי לשיטת הרמב"ם טעם ההרחקה הוא משום בשר שבין השיניים, ולדבריו היה מועיל אם מנקר את שיניו כמו שכתבו הפוסקים (ערוך השולחן סי' פט ס"ד), אלא שאנחנו מחמירים כשני הטעמים גם לשיטת הטור שהטעם משום שהבשר מוציא שומן

1 כ"כ הרשב"ץ' בחדושו פרק כל הדין (ע"ד), כסא אליהו (סי' ד סק"ד) תהלה לדוד (שם סק"ה). ארצות החיים (שם סי' ח), כף החיים (שם סק"ח). דין זה הוא גם לגבי גזיזת השער, שגם הגזר חלק משערותיו צריך נט"י, (כף החיים שם סק"א), אך שאין זה רק בשיער הראש, אבל גילוח הזקן אינו מחייב נטילת ידיים, וכן לא הקוצץ מפאותיו, (שו"ת אור לציון ח"ב פ"ד אות ה. הליכות שלמה פ"ב סק"י).

2 ראה בפסקי תשובות (אור"ח סימן ד אות כח), שמביא כן בשם החו"א מספר אורחות רבנו (ח"ג עמ' קפ) ודינים והנהגות (פ"א אות ו). וכתב עוד לצרף ללימוד זכות על אלו שאינם נוטלים ידיים, את דברי הבן איש חי (שו"ת רב פעלים ח"ב סי' ד, ובספרו פרשת תולדות את יז), שעיקר חיוב נטילת ידיים משום רוח רעה זהו כאשר הציפורניים ארוכות ועודפות על הבשר,

דהוי לצד ימינו, וכשאוחז אותו מהתיבה להוליכו להיכל נמצא יד ימינו לצד דרום יוליכנו דרך שם. וכשמראה הס"ת לעם והוא עומד במזרח התיבה יקיף ממזרח לדרום וכמו שכתבתי בסימן קכ"ח לענין כהנים בס"ד, ועיי"ש.

מנהג קדום להקיף את הבימה עם ספר התורה פתוח

וחשבתי כי אולי היה מקום לפרש דבריו בענין הגבהת ספר תורה, שבזמננו היה נהוג להקיף את הבימה עם הס"ת פתוח כדי להראות את העם, וכך היה הולך המגביה וסובב את הבימה עם הספר פתוח, ולכן מכיון שפני המגביה היו למזרח התיבה, לכן היה פונה תחילה אל הדרום, ומשם למזרח צפון ומערב.

והגם שבתחילה יראתי לבאר כנגד המנהג להגביה במערב התיבה, שוב מצאתי שכן היה המנהג בזמן הפרי חדש בירושלים; כי רבי יעקב חגיז בספרו הלכות קטנות (חלק ב סימן רנה) נשאל על מה ש'נוהגין כאן בירושלים תוב"ב שמקיפין בס"ת פתוח בכל הבית הכנסת להראות את העם אם יפה הם עושין'. והשיב: 'בירושלים הוצרכו לעשות כן, מפני שהבית הכנסת הגדול הוא ארוך וקצר אורכו פי שלושה או ארבעה מרוחבו (-הוא בית הכנסת העתיק רבי יוחנן בן זכאי שבעיר העתיקה), וכשהעם רבה מפני העולים לרגלים (- שרבים הגיעו לחגים מארץ מצרים וכיוצא בה) ישארו הרבה בעזרה (-אשר נמצאת אחורי קידמת בית הכנסת רבי יוחנן בן זכאי, והיום בשם 'בית הכנסת האמצעי'), ולא די כדי שיראו כולם פני הכתב במה שיגביהו ס"ת בתיבה, ולכך הוצרכו לסבבו גם כן בעזרה, גם בק"ק ת"ת (-היינו 'קהילת קודש תלמוד תורה' והוא בית הכנסת אליהו הנביא שנמצא אחורי סוף בית הכנסת רבי יוחנן בן זכאי) עושין כן מפני הרואים שיזכו לחזות בנועם ה', ועוד שכולם רואים בראש הפרשה'.

והנה רבי יעקב חגיז שהיה מירושלים נפטר בשנת תל"ד, והפרי חדש שגם הוא היה מירושלים נפטר בשנת תנ"ו, וזה היה מנהג העיר ירושלים בזמנו לעשות את ההגבהה בסיבוב בתוך בית הכנסת, וכן מעיד החיד"א שנפטר מאוחר יותר בשנת תקס"ו בספרו לדוד אמת (פרק ג הלכה ג). ומלשונו של הפרי חדש נראה כי תחילה היו מוצאים את הספר תורה אל עבר מזרח הבימה, ושם היו מגביהם את הספר תורה ומוליכים אותו בתוך הקהל וסביב הבימה למען יזכו הכל לחזות בנועם ה'. וממנהג זה נשאר עד היום מנהג הספרדים בני ירושלים שפותחים את הספר תורה בתוך ארון הקודש, ומוליכים אותו פתוח עד מקום הבימה, אלא שכיום אין מקיפים את כל בית הכנסת אלא רק בדרך ההולכה אל הבימה, ולכן כיום שוב מגביהים את ספר התורה בבימה להראות לכל הקהל שלא היו בדרכו של הספר תורה.

[ובשו"ת יביע אומר (חלק ז אורח חיים סימן טז) מוסיף להביא מנהג כמה בתי כנסת בירושלים שגם בהחזרת ספר התורה אל ארון הקודש מוליכים את ספר התורה פתוח להראות לעם ולזכותם לחזות בנועם ה', וכתב שם טעמים שונים לקיים המנהג במקום שהוא נוהג, עיי"ש. וכן העיד בשו"ת ישכיל עבדי (חלק ח סימן כד סעיף ה) על מנהג ישיבת המקובלים בית אל שבעיר העתיקה שכן היה מנהגם, ונתן טעם למנהג עיי"ש. וראה עוד בבן איש חי שנה שניה תולדות אות טז, ובכף החיים סימן קלד ס"ק ג].

ומעתה דברי הפרי חדש נאמרו כפשוטם ממש, שיש לסובב מצד מזרח לצד דרום ומשם לצד מערב ומשם לצפון, והיינו מפני שיש לחלק בין הסיבוב שנעשה עם הספר תורה או ארבעת המינים סביב הבימה, שבזה מהות הסיבוב הוא לסובב את הבימה, ולכן פני המסובב אל הבימה, וכאשר פני המסובב אל הצפון, ומשם עומד במזרח כלפי הבימה שעומדת במערב לו הרי שצד ימינו לצד צפון, ומשם הוא פונה למערב, לדרום, ולמזרח. אבל בהגבהת ספר התורה מהות הסיבוב הוא כלפי רוחות בית הכנסת שיחזו כל העם בנועם ה' באותיות הקדשות של הספר תורה, ולכן הגם שבפועל הסיבוב נעשה סביב הבימה פני המסובב המגביה כלפי הקהל, וכאשר פני המגביה אל העם והוא עומד במזרח הרי שצד ימינו הוא לדרום, ומשם למערב, לצפון, ולמזרח.

ואכן במקור הדברים, ציין הפרי חדש למה שכתב גבי ברכת כהנים, ושם בסימן קכ"ח (סעיף יז) כתב דברים אלו ממש, וזה לשונו: 'שכל שמקיף שום דבר ופניו כלפי אותו דבר הניקף ואחוריו כלפי הרוחות, כשמקיפה דרך ימין, דומיא דהיקף המזבח וההזאה שממזרח לצד צפון הוי דרך ימין, אבל כשפניו כלפי הרוחות

ורוצה להפך עצמו לצד אחר, פשיטא ופשיטא דממזרח לדרום הוי צד ימינו ומיקרי דרך ימין'.

ועוד ציין לדברי הבאר שבע במסכת סוטה (טו:) שהאריך בזה וכתב בין הדברים וזה לשונו: 'ומזה הטעם עצמו מצינו שאין אנו נוהגים בכל הפניות דרך ימין שיום בכל המצות אלא הפוכות זו מזו, כי יש מהן שהן מן המזרח לצפון, כמו שאנו נוהגין בהולכת הספר תורה מן הארון אל הבימה, וכן נמי כשמקיפין את הבימה בחג הסוכות עם הלולב או עם הספר תורה בשמחת תורה. וזה מפני כמו שכתב רש"י וכשאתה מקיף שום דבר ופניך אליו ואתה סובבו מצפון למערב לימינך אתה הולך שהבאתי לעיל, דהכי נמי המוליך הספר תורה להביאו אל הבימה מחזיר אחוריו אל המזרח ופניו למערב, ומי שפניו אל המערב נמצא שדרום לשמאלו וצפון לימינו, ולכן צריך שילך דרך ימינו שהוא מן המזרח אל הצפון ומצפון למערב. וכן נמי כשמקיפין את הבימה עם הלולב או עם הספר תורה, כיון שפני המקיפין כלפי הבימה בכל סבובם ואחוריהם אל המזרח והצפון והמערב והדרום, כמו שהכניס העולין למזבח פניהם פונים אל המזבח בכל סבובם ואחוריהם אל המזרח והצפון והמערב והדרום, הלכך צריך שילכו ויקיפו דרך ימינם שהוא מן המזרח לצפון ומצפון למערב וממערב לדרום. ויש מהם מן הפניות שהן מן המזרח אל הדרום, כגון בענינו הלולב שמנענעין במזרח ואחר כך בדרום ואח"כ במערב ואחר כך בצפון. וכן בהגבהת הספר תורה פונה ממזרח לדרום ומדרום למערב וממערב לצפון. וכן בהדלקת נרות חנוכה אנו מתחילין להדליק מצפון שהוא בצד שמאל המדליק את הנרות קבועים בכותל מזרח, ופונים לסיני לדרום שהוא בצד ימין המדליק, וזה מפני שהוא כמו שדקדקתי לעיל מדברי רש"י, שאם יהיה האדם ברוח מזרח ופניו אליו ישוב הדרום שהיה לשמאלו כשהיה אחוריו כלפי מזרח ישוב עתה לימינו, ולכן כיון שפנינו אל כותל מזרח בשעת נענוע הלולב והדלקת נרות חנוכה, נמצא שצפון הוא לשמאל ודרום הוא לימין, לכן צריך שיפנו דרך ימינם שהוא מן המזרח אל הדרום וכו', וכיון שהימין והשמאל מתחלף שישוב הימין שמאל והשמאל ימין, כפי מה שיהפוך האדם את פניו אם כלפי דבר המוקף העומד באמצע אם כלפי הרוחות כמו שנתבאר, הלכך נקט דרך ימין ולא נקט לימין'. עכ"ל.

ומכל זה נמצאו למדים שיסוד הדין בנוי על כך שצריך לפנות דרך ימין של האדם, ולכן בעת שמסובב את הבימה יפנה לימינו, ובעת שמגביה יפנה לימינו. אלא שמציאות חלוקה בין אופן בו מקיפים את הבימה שאז פני המסובב אל הבימה, ובין אופן בו מסובבים לעבר קהל בית הכנסת, שאז פני המסובב אל העם, והצד הימני משתנה בהתאם.

וראה בקונטרס 'להחזיר עטרה ליושנה בעשיית הגבהת ספר התורה כהלכתה' מאת הגרא"י הופמן שנדחק הרבה בכוונת הפרי חדש, ולמבואר הדברים פשוטים. והבאר היטב ומגן האלף והמשנה ברורה העתיקו דברי הפרי חדש רק כדי ללמוד מדבריו על עצם הדין שבסיבוב עם הספר תורה צריכים לפנות לצד ימין, ולא כדי לנהוג כמנהג ירושלים להסתובב בבית הכנסת עם הספר תורה.

אופן הגבהת ספר התורה בסיבוב שלם או לצד ימין ושמאל

המשנה ברורה (סג) כתב בשם האחרונים, 'כשמראה הס"ת לעם והוא עומד במזרח התיבה יקיף ממזרח לדרום כמ"ש בסימן קכ"ח לענין כהנים'. והיינו שהכהנים שבעה שמחזירים את פניהם מן ארון הקודש אל הקהל או מהקהל אל ארון הקודש, צריכים להסתובב תמיד דרך צד ימינם, וכדין שאמרו בגמרא (זבחים סב: יומא נח: ועוד) 'כל פניות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין', והוא הדין שהגבהת ספר תורה שיש להגביה מצד מזרח אל צד דרום שבימינו, ומשם לצד מערב ומשם לצד צפון, וכשם שמצאנו בכל מקום בו עושים את הסיבוב לפי הכלל של כל פניות שאתה פונה לא יהיו אלא לימין. וכן מבואר במקור דברי המשנה ברורה בפרי חדש ובבאר שבע שיש לעשות סיבוב שלם ברצף. [ממזרח/לפניו, לימין/דרום, למערב/אחוריו, לשמאל/צפון].

והעיר מעלת כבודו, שדבר זה לא אתי שפיר בלשון השו"ע שכתב: 'מראה פני כתיבת ס"ת לעם העומדים לימינו ולשמאלו, ומחזירו לפניו ולאחוריו'. ולדברי המשך בעמ' הבא

ברכה מול בית הכיסא פתוח
האם מותר לברך מול בית הכיסא שהדלת פתוחה ורואה את החדר:
תשובת מורנו הרב שליט"א:
אם הדלת פתוחה ורואה את בית הכיסא אסור לברך, אך אם הדלת סגורה אפשר להקל.⁹

אך כתב שבבית הכנסת אין לבנות באופן שדלת בית הכיסא תיראה לבית הכנסת שהווי גנאי לבית הכנסת. ראה גם בחזו"א (א"ח סי' ס"ד) שבת כסאות שלנו מותר לקרות כנגד המחיצות כמכה טעמים, אמנם למעשה נהג החזו"א לתלות וילון נגד דלת ביה"כ (ארוחת רבנו ח"א עמ' נז).

בקריאת התורה, האם נכון שכל אחד יברך בעצמו ברכת הגומל, או שאחד יברך הגומל ויוציא את כולם את ידי חובתם בברכתו:
תשובת מורנו הרב שליט"א:
יש שכתבו שאחד יברך לכולם משום ברוב עם הדרת מלך,⁷ ויש נוהגים שכל אחד יברך בעצמו.⁸

מהשני.
9 ראה בדברי הביאור הלכה (סימן עט) מדברי הפרי מגדים שנראה שזה אסור, ובשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א סימן קיד) כתב שנוהגים להתיר לקרוא כנגד הדלת של ביה"כ, כיון שהיא משמשת גם לבית,

הלכה למעשה
משולחן מורנו הרב שליט"א המשך מעמ' א'
ברכת הגומל
קבוצה שנסעו לפקוד מקומות הקדושים בחו"ל, כיצד ראוי לנהוג בבואם לברך ברכת הגומל

7 (הליכות שלמה (תפילה פ"א), והמברך יכול לברך בלשון רבים, וזה תלוי בהגייית לשון הקודש, ולפי הגיית לשה"ק של חסידי א"ת הבל במשמעות הניקוד בין יחיד לרבים.
8 שאין אנו חנוני בקיאים כ"כ ככוונת לצאת ולהוציא,

להוסיף ריבית בשעת פרעון

ראובן מכר לשמעון סחורה בהקפה וסיכמו ששמעון ישלם את הכסף בזמן מסוים אך בהגיע הזמן לא היה לשמעון כסף ולא שילם לאחר כמה ימים פרע את חובו אך כיון שלא היה לו נעים מראובן בשעת הפרעון הוסיף לו מעצמו בלי לפרש שזה בעבור ההמתנה קצת יותר מהסכום שהיה חייב, וכאן נשאלת השאלה האם היה מותר לשמעון לעשות כך וכן האם ראובן צריך להחזיר את הסכום העודף:

תשובה:

בגמרא (ב"מ עג) מסופר שריבנא שילם בשעת הבציר על זה שיתנו לו יין וכשתנו לו את היין המוכר נתן לו יין יותר ממה שהיה מגיע לו, רבינא שאל את רב אשי האם יש בזה איסור והשיבו שמותר, נחלקו הראשונים בהבנת הגמרא הטור וכן הרא"ש (פ"ה סימן ס"ו) הבינו ברש"י, וכן הגידולי תרומה (שער מ"ו חלק ד) הבין בתוספת שפירושו הגמרא שבכל הלוואה הלווה יכול להוסיף מרצונו בשעת הפרעון על הסכום שחייב ונקרא ריבית מאוחרת שמוותר אם לא מפרש שזה בשביל הלוואה, אך הרא"ש וכן רוב הראשונים סוברים שאסור להוסיף בשעת פרעון ורק אחרי שפרע מותר להוסיף ומדייקים זאת בלשון המשנה "לוה הימנו והחזיר לו מעותיו והיה משלח וכו'" דמשמע שרק אחרי שהחזיר הלוואה יהיה מותר להוסיף, ומה שרב אשי התיר לריבנא זה דווקא במכירה אבל לא בהלוואה וכן מפרש הבית יוסף את רש"י שדווקא במכירה מותר אבל בהלוואה יהיה אסור וכך פוסק המחבר להלכה.

ועכשיו נבוא לדון בכמה נקודות, בהלוואה שאסור להוסיף בשעת פרעון אם לקח האם צריך להחזיר ועל זה יש מחלוקת הריטב"א (ד"ה אוהולי) וכן הרמב"ן (ד"ה והא) כתבו שזה ריבית גמורה וא"כ משמע מזה שהיו ממש אבק ריבית שבשביל לצאת ידי שמים יצטרך להחזיר, אבל הרא"ש כתב שזה מתחזי כריבית משמע שלא היה ריבית גמורה אלא כריבית מאוחרת (באופן שאסור) ואפילו לצאת ידי שמים לא יצטרך להחזיר וכן פסק החו"ד (ס"ק ב ומביאו הפת"ש), וכן יש לדון במכירה שהתרגו להוסיף בשעת פרעון האם זה רק כמו הסיפור בגמרא שהמוכר הוסיף יותר בפירות ללוקח שאז יש יותר סיבה להקל שנראה שמוזילו בפירות או גם במקרה הפוך שהלוקח קנה בהקפה ורוצה להוסיף בשעת הפרעון עוד כסף הש"ך ס"ק ד משמע ממנו שמוותר אך רעק"א שואל עליו דמתלמידי הרשב"א משמע שרק למוכר מותר להוסיף בסחורה משום שנראה כמוזיל בשבילו אך ללוקח יהיה אסור וכן משמע בשו"ע הרב ס"ח וכן פסק החכמת אדם כלל קל"א ס"ו וכן פסק הבן איש חי והכרם שלמה וְלֵהֲלַכְהָ רוב הפוסקים פסקו שמוותר (ברית יהודה פ"ה ס"ט תורת ריבית פ"א) ויש שהחמירו בזה (מלוה פ"ט), וכן יש לדון כשהתירו במכירה האם זה רק כשמשלם בזמן שקבעו מראש או אפילו שמוותר אך מהזמן שקבעו הפרשת מרדכי (כלל ב סט"ז) כתב שמוותר אך בקונטרס אחרון לקיצור דיני ריבית המצויים כתב שיש לאסור דא יותר נראה כריבית. יש להוסיף שבמכירה שהתרגו להוסיף כתב השו"ע הרב (ס"ה) שמוותר אפילו כשמתכוון לשם ריבית ובלבד שלא יפרש.

היוצא מכל הנ"ל שבנידון דידון יש להחמיר שלכתחילה ראובן לא יקבל את התוספת כיון שיש שתי סיבות להחמיר 1. שיש שיטות שללוקח אסור להוסיף וכל היתר זה רק למוכר. 2. שלא שילם בזמן שסיכמו ויש שפוסקים שבמקרה כזה אפילו במכירה אסור, אך אם המוכר כבר קיבל מהלוקח את הכסף הוא לא צריך להחזיר וכמו שפסק החו"ד דאפילו אבק ריבית לא הוי.

העולה לדינא:

- א. בהלוואה תמיד אסור להוסיף בשעת פרעון.
- ב. במכירה מותר ואפילו כשהלוקח מוסיף (ואפילו שמתכוון מחמת ההמתנה).
- ג. אם לא שילם בזמן שקבעו מראש אלא איחר את התשלום לכוראה יש לאסור.
- ד. אם כבר קיבל לא צריך להחזיר אפילו לצאת ידי שמים. (וכדפסק החו"ד).

המחבר יש להתחיל מצד ימינו ושוב לצד שמאלו, ואחר כך לפניו ושוב לאחוריו. והראני מעלתו שלשון השו"ע הוא ממש לשון המסכת סופרים (פרק יד הלכה ח): 'מיד גולל ספר תורה עד שלשה דפין, ומגביהו ומראה פני כתיבתו לעם העומדים לימינו ולשמאלו, ומחזירו לפניו ולאחוריו, שמצוה לכל אנשים ונשים לראות הכתוב ולכרוע ולומר, וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל.'

וכבר העיר כן במאמר מרדכי (סימן קלד ס"ק ב) שהביא לשון השו"ע וכתב שהמנהג אינו כן, ושכן כתב בשו"ע נכנסת הגדולה (שם הגהות ב"י אות ז), וכתב שפשוט שיש לעשות את הסיבוב ממזרח לדרום מטעם כל פניות שאתה פונה, ומבואר שדעתו ממש כדעת הבאר שבע והפרי חדש. ואכן בלבוש (סימן קלד סעיף ב) השמיט את לשון השו"ע לגבי דרך הסיבוב וכתב רק יש להראות לכל העם. [וראה גם בספר שערי אפרים שער י הלכה ג].

ועוד כתב במאמר מרדכי (שם) כי אפשר שגם בכוונת מסכת סופרים יש לפרש שהסיבוב נעשה בהיקף שלם. ונראה כוונתו, שאין כוונת הברייתא באריכות לשונה לקבוע את סדר הסיבוב בהגבהה, אלא להורות שיש להראות לכל העם ממש שבכל מקומות בית הכנסת את הכתב של ספר התורה. ועוד נראה שמאחר שבקו האמצע של בית הכנסת יש את מקום הכניסה ואת מקום הבימה ואת מקום ארון הקודש ואת מקום החזן, המציאות היא שבקו האמצע אין יושבים כל כך בני העם המתפללים, והם מרוכזים בצדדי הימין והשמאל של בית הכנסת, ולכן כאשר הברייתא באה להורות שיש להראות את ספר התורה לכל העם, תחילת הלשון נאמר ביחס לצדדי הימין והשמאל בהם מצויים רוב בני העם, ושוב נאמרה הקפדה להראות גם לבני העם המועטים שלפניו ואחוריו. ובה מתבאר מאוד חילוק הלשון שלגבי הצדדים של ימין ושמאל נכתב: 'ומראה פני כתיבתו לעם העומדים לימינו ולשמאלו' ולגבי שלפניו ושלאחוריו נכתב: 'ומחזירו לפניו ולאחוריו.'

גם בספר הכל בו (סימן כ) שהובאו דבריו בדרכי משה (סימן קלד) כתב: 'כתוב במסכת סופרים כשיהיה החזן על המגדל פותח הספר ומראה הכתב לאנשים ולנשים', ומקור לשונו בספר המחכים, וממה שהשמיטו מלשון הברייתא את הלשון ימין שמאל לפניו ואחוריו, נראה כמבואר שכלל אין כוונת הברייתא ללמד את סדר הסיבוב, רק להורות שיש להראות לכל הצדדים, גם בספר תשב"ץ קטן (סימן קפח, והו"ד בסוף הלכות קטנות למרדכי) כתב על מהר"ם מרוטנבורג 'וכשהוא נוטל הס"ת מן הבימה היה מראה הכתב לעם שכך איתא במסכת סופרים', הרי שלמד ממסכת סופרים רק שיש להגביה להראות לכל העם, וכן הוא בספר הרוקח (סימן ג) ובספר מנהגים דבי מהר"ם מרוטנבורג (הלכות קריאת התורה) משום שעיקר ההוראה היא להראות לכל העם ולא לקבוע את סדר הסיבוב, אבל את אופן הסיבוב בעצמו יש לעשות לפי בסדר הקבוע של כל פניות שאתה פונה יהיו אלא דרך ימין. ואמנם מצאתי שדעת הגרי"מ שטרן (שו"ת אמרי יעקב חלק ב או"ח סימן י) שהעיקר שיש להגביה כפשוטו לשון מסכת סופרים, דהיינו תחילה לצד ימינו שוב לצד שמאלו ורק אחר כך לפניו ושוב לאחוריו, שאם אין דרך זו בדווקא מפני מה לא נכתב בברייתא רק שיש לסובב להראות לכל העם, ומדוע נכתבו הצדדים להם יש להראות. ועוד כתב שהרי מצינו בהלכה שיש לנענע את הלולב בסיבוב כמו שכתבו הפרי חדש והבאר שבע וכל הפוסקים, ועם כל זה כתב האר"י ז"ל שיש לנענע לצד ימין ושוב לצד שמאל, ורק אחר כך לפניו ושוב לאחוריו, ומסתבר מאוד שגם כוונת מסכת סופרים שנקטה בסדר הזה בדווקא, ומנין לנו לשנות מסדר זה. וכעין דיוק זה כתב גם הגרי"מ ליברמן (קובץ המאור שנת ע"א חוברת א) בדעת השולחן ערוך, אבל לדינא כתב לסובב כדעת המאמר מרדכי.

הגרא"י הופמן שחיבר קונטרס שלם לצדד שיש לנהוג כדעת הפרי חדש והבאר שבע, הפנה שאלה זו למחבר ספר שו"ת בצל החכמה (חלק ה סימן נד) שהסכים לדבריו, עוד הפנה שאלה זו לבעל שבט הלוי (חלק ט סימן כו) שהקדים לומר שאין דין לסבב את הספר תורה בכל הרוחות, וזה רק היכי תמצוי שכל העם יראה את הספר, ולכן אם יהיו כל העם בצד אחד די להראות בצד זה, ולדינא כתב שבדאי מצוה לכתחלה גמורה לצאת ידי לשון האחרונים אע"פ שלשון הראשונים קצת לא מראים כן. וכן מעיד בספר ארחות רבינו (חלק א קריאת התורה אות כט) שיש עושה מתלמיד של החזו"ל שראהו פעם אחת עשה הגבהה, ופנה לימין ועשה סיבוב שלם. [ועיי"ש].

ומנהג חב"ד נקבע על פי מה שסברה הרה"ק מליובאוויטש (חקרי מנהגים חלק ה עמוד צז) שהמגביה ישאר במקומו, ורק יטה את הספר תורה בתחילה חצי סיבוב לאחוריו דרך צד ימינו, ושוב יעשה חצי סיבוב מלפניו לאחוריו דרך צד שמאלו.

ובדבר זה נשאל בעל משנה הלכות (חלק יא סימן ק) האם יש לנהוג בהגבהה בדומה למנהג חב"ד שתחילה מסובב לצד ימינו ואחר כך מחזיר לצד שמאלו, כי יש מערערים שיש חובה שהמגביה יסתובב בעצמו עם הספר תורה בסיבוב שלם. וכתב כי עיקר הדין הוא להראות את הכתב לכל העם ודבר זה מתקיים שפיר במה שמראה לצד ימינו ואחר כך לצד שמאלו, ואין הלכה לעשות סיבוב עם הספר תורה, רק העיקר שיראו הכל, ודבר זה מתקיים שפיר במנהג שאין להרהר אחוריו. והגם שלא דייק ממסכת סופרים כהגרי"מ שטרן שבדווקא אין לסובב בהיקף שלם, גם לא הביא כלל את דברי הפרי חדש הבאר שבע והמאמר מרדכי לקיים בהגבהה את ההלכה לעשות את כל הפניות דרך צד ימין ולעשות סיבוב שלם ממזרח לדרום למערב לצפון ולמזרח, וכן גם המנהג במקומות רבים. המורם מן האמור, שהבאר שבע, הפרי חדש, המאמר מרדכי, כתבו שיש לעשות סיבוב שלם ממזרח לדרום למערב ולצפון, והגם שפשוטו לשון מסכת סופרים אינה כן, כבר נתבאר שאפשר שאין לדייק את סדר ההגבהה מלשון הברייתא, וכמו שכתב המאמר מרדכי, וכן פשוטו כוונת הבאר היטב, מגן האלף, והמשנה ברורה, וכן נהג החזן איש בעצמו, וכן היא הכרעת שבט הלוי לדינא שיש לעשות כדברי האחרונים.

ואסיים בדברי שער הכוונות (דרושי קריאת ספר תורה דרוש א) שכתב על האר"י ז"ל: 'היה נשאר שם סמוך אל התיבה עד שהיו פותחין הס"ת ומראין אותו לקהל כנודע, ואז היה מסתכל באותיות הס"ת ממש, והיה אומר שעל ידי הסתכלות האדם מקרוב כל כך שיוכל לקרוא האותיות היטב, עי"ז נמשך אור גדול אל האדם.'

מטפלת שחזרה בה מתנאי השכירות

משלמים פי שתיים], אם הפסיק הפועל באמצע הזמן, צריכים לחשב כל זמן זמן לפי המוקח [השווה] של הפועלים, ע"כ.

ולכן גם אצל מטפלת שמשלמים שכר חודשי, אבל ברור שהשווי של ימי שישי הוא יותר יקר מיום רגיל, וזאת מפני שנשים אינן רוצות לעבוד ביום זה, ולכן גם אם מפסיקים את העבודה באמצע החודש, לא תקבל משכורת של חצי חודש אלא צריך לחשב כמה שווה השכר של ימי שישי וכמה שווה שכר שאר ימי השבוע.

ה. וכאשר ההורים מעוניינים להמשיך רק בשאר ימי השבוע כמו שהציעה המטפלת, ומתעורר ויכוח כמה כסף צריך להפחית; נראה כמו שכתב בערוך השולחן הנ"ל, וצריך לחשב את שווי כל חלק מימי העבודה, ולכן אף שיום שישי הוא מספר שעות נמוך יותר משאר השבוע, מסתבר שיכולים לקזז כמו שווי יום שלם.

ו. היה ובעקבות ההפחתה תטען המטפלת, שאם יפחיתו סכום כזה היא אינה מסכימה לכך ורוצה לחזור בה מכל העבודה ולא לעבוד כלל ותחפש ילדים אחרים להיות מטפלת שלהם; בפשטות אין לה זכות וזה על מה שכתב הרמ"א (ס"ד): 'ודווקא שחזר סתם, אבל אם חוזר מחמת יוקר אין שומעין לו'. הרי לנו שאין לפעול זכות לחזור בו כאשר רוצה עוד כסף, וטעם הדבר, משום שהזכות של פועל לחזור הוא מכוח הכתוב 'עבדי הם' ודרשו חז"ל ולא עבדים לעבדים, אמנם אם הפועל חפץ לעבוד לאדם אחר בשכר גבוה והוא חפץ להמשיך להיות עבד, אזי הוא צריך לעמוד בהסכם עם המעביד הראשון ועליו להישאר לעבוד אצלו. ועיין בפת"ש (ס"ק"ו) שמביא מחלוקת בדבר, ויש הסוברים שזכות הפועל לחזור היא גם באופן זה. ועוד יש להוסיף, שהרבה אחרונים (עיין בחזו"א סי' כג סק"י) שסוברים שכוונת הרמ"א שכתב 'אין שומעין לו', היינו רק לגבי הפועל ושיהיה ידו על התחנותה כמו קבלן, אבל אין סברא שלא יכול לחזור בו כלל, ואין צד שיחייבו אותו לעבוד במקום שאינו רוצה, ולכן גם בנידון שלנו, זכות המטפלת לחזור בה מכל ההסכם ולקחת ילדים אחרים, ותקבל על מה שכבר עבדה רק כדין ידו על התחנותה.

ז. עוד יש לומר פרט נוסף, שגם בפועל שיכול לחזור בו, כתב בשו"ע (ה"ה) שזהו דוקא בדבר שאינו אבד, אבל בדבר האבד כגון פשתן להעלות מהמשרה וכו', אינו יכול לחזור בו, וברמ"א כתב שגם משרתת או עבד של בעל הבית מוגדרים דבר האבד, משום שבעל הבית אינו יכול לעשות מלאכה בעצמו, ועל ידי זה נאבד שלו, ואם כן יש לומר שאם להורי הילדים יש עבודה אחרת ביום שישי, ועל ידי כך שאחד מהם יצטרך להישאר בבית לשמור על הילד, הם יאבדו את העבודה שלהם, חוזר הדין להיות כדבר האבד ואין המטפלת יכולה לחזור בה. אבל אם יש אפשרות שאחד ההורים ישמור על הילד, כגון שאחד מהם אינו עובד עבודה אחרת ביום שישי ואין על כך גדר 'דבר האבד', המטפלת יכולה לחזור בה כדלעיל.

ח. ובדין דבר האבד שאסור לחזור, וודאי שיש איסור לחזור כי גורם נזק לבעל הבית, אלא שאי אפשר לומר שבדבר האבד הפועל יצטרך לעבוד כל התקופה, ומסתבר שרק עד זמן שאפשר למצוא פועל אחר ולא לכל השנה.

העולה לדינא:

- א. מצד הדין, יכולה המטפלת לחזור בה משום שדינה כפועל שיכול לחזור בחצי היום, אלא שההורים מצדם יכולים לסיים את השכירות של מטפלת זו, ולחפש מטפלת אחרת המוכנה לשמור גם בימי שישי.
- ב. במידה וההורים מחליטים לסיים את התקשרות השכירות ביניהם, עליהם לשלם למטפלת לפי שווי ימי העבודה במלואם, ויום שישי אולי מחושב יותר מיום רגיל, אף שהוא פחות שעות.
- ג. אם זוג ההורים עובדים ואין להם אפשרות למצוא מטפלת ליום שישי, אזי המטפלת חייבת להמשיך עד שיימצא סידור סביר ליום זה, גם אם הדבר יעלה יותר כסף.

מעשה במטפלת שסיכמה עם ההורים בתחילת שנה לשמור על הילד בכל ימי השבוע בסך 1500 ₪; לאחר שהחלה השנה חזרה בה המטפלת והודיעה, כי מעתה בימי שישי לא תקבל את הילדים ולכן תפחית להורים סך 300 ₪ : ויש לברר בנידון זה, האם מצד הדין יכולה המטפלת לחזור בה, ובמידה ואינה יכולה לחזור, כיצד יכולים ההורים לחייב אותה לעבוד:

תשובה:

א. ראשית נדון בעצם האפשרות של המטפלת לחזור בה מהסיכום: ולעניין זה מצינו בפירוש בשולחן ערוך (סימן שלג ס"ג), כי פועל שכבר התחיל במלאכה ואפילו כבר קיבל דמי שכירותו ואין בידו לשלם לבעל הבית, יכול הפועל לחזור בו והמעות חוב עליו שנאמר כי לי בני ישראל עבדים. לכן ברור הדבר שהפועל יכול לחזור בו, אלא שיש לדון: א. אם יש איסור לפועל לחזור בו. ב. אם חוזר בו, לפי מה ובאיזה אופן יחושב שכרו. ג. אם יש אופנים שבהם אין הפועל יכול לחזור בו.

ב. כאשר יכול הפועל לחזור בו, יש שכתבו שאמנם התירה התורה לחזור אך יש בכך איסור, וכמו שכתב בפרישה (תחילת סימן שלג) 'ומיהו תרעומת איכא שצריכין לחזור אחר פועלים וכו', ומוסיף הפרישה שיש בזה מחלוקת אם זה נחשב למחוסר אמנה, וכן כתב בנתיבות (סימן קפג סק"א), שאפילו שפועל שחוזר אינו צריך לשלם, אך יש עליו תרעומת. אמנם יש הרבה אחרונים שסוברים שבכך שבתורה התירה לחזור אין בכך איסור. עיין בנחלת צבי (סימן רלז) שמאריך בשם פוסקים שאין אפילו תרעומת. ונראה לומר, שאם הסיבה שהפועל רוצה לחזור בו היא כי מאוד קשה עליו לעבוד ביום זה, יש סברא לומר שעל זה כוונת התורה שאסור להיות עבד, שלא יהיה צריך לעבוד קשה, ולכן מסתבר שמותר למטפלת לחזור בה.

ג. ולפי זה עולה, שהפועל שבמקרה דנן היא המטפלת, הרי שהיא יכולה לחזור בה. אולם ברור שההורים מצדם יכולים לעזוב את המטפלת ולחפש מטפלת אחרת שכן מוכנה לעבוד בימי שישי, ואין המטפלת יכולה לחייב את ההורים להשאיר את הילדים אצלה במשך השבוע. ואשר על כן יש לברר כמה ישלמו על הימים שכן עבדה כאשר לדוגמה: אם עבדה חצי חודש וצריכים ההורים לחפש מקום אחר, ויתכן שימצאו מקום יקר יותר ובפרט שנרשמים באמצע החודש; והנה בשו"ע כתב (שם ס"ד) כי פועל שחזר בו אחר שהתחיל שמין לו מה שעשה ונוטל, ומסביר הסמ"ע (סקט"י) כגון ששכרו בשכר של ח' דינרים ליום ועשה עמי חצי היום, ואפילו אם נתייקרו הפועלים שצריך ליתן לפועל אחר על חצי היום, הנשאר ו' דינרים, אף על פי כן, צריך ליתן לראשון את שכרו ד' דינרים מחצי היום שעשה, ולא אמרינן שיתן לו רק ב' דינרים כדי שתגמר מלאכת היום בח' דינרים. ואם כן מבואר לפי זה, שצריכים ההורים לשלם לפי מספר הימים שעבדה, אף אם אצל מטפלת חדשה יצטרכו לשלם יותר יקר.

ד. אמנם מצאנו בערוך השולחן (שם ס"ה) שכתב שפועלים שמשתכרים לשנה, [כלומר, כל השנה מקבלים כל חודש סכום שווה], וידוע שעיקר המלאכה היא קודם החג, ובחודש זה משלמים כפליים, [כלומר,

אם לוקחים פועל רק לתקופה זו

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletter.mechubarim@gmail.com